

**GELENEKSEL TÜRK ÇOCUK OYUNLARINDA DOĞAL
OYUNCAKLAR VE OYUNCAK OLMUŞ HAYVANLAR****NATURAL TOYS AND TOY ANIMALS IN TRADITIONAL
TURKISH CHILDREN'S GAMES***İbrahim ÖZBAKIR****Özet:**

Teknolojik gelişme ve sanayileşme, tüketime sunulan her ürün gibi çocuk oyun ve oyuncaklarında da değişime neden olmuştur. Çocukların dünyasına kazandırdığı çok farklı oyuncaklar yanında, çeşitli oyuncakların da yok olma sürecine girmesine neden olmuştur. Günümüzde yok olmamak için direnen, yapım aşamasında insan eli değmemiş, birebir tabiatın sunduğu oyuncaklar da bulunmaktadır. Bu çalışmada, Geleneksel Türk Çocuk oyunlarındaki örnekleri gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Çocuk Oyunları, Oyun, Doğal Oyuncak, Hayvanlar

147

Abstract:

Like every product put up for sale, technologic developments and industrialization have led to changes in children's games and toys. In addition to many different types of toys that they presented to the children's world, they have also caused a variety of toys to enter into the process of disappearance. Nowadays, there are also some toys that resist in order not to disappear, unspoiled in the pipeline and that are presented by Nature itself. In this study, its examples in Traditional Turkish Children's games have been tried to be shown.

Key Words: traditional children's games, play, Natural toys, animals.

Giriş:

Oyuncak, “*oynayıp eğlenmeye yarayan her şey*”¹in adıdır. “*Oyuncak toplumsal-kültürel bir ürün ve tarih içinde gelişmiş*”tir². Oyuncak sanayinin özellikle 18. ve 19. yüzyıldaki gelişimi, şüphesiz çok farklı oyuncakları çocukların dünyasına kazandırmıştır. Arkeolojik kazılarda elde edilen ve İ.Ö.

* Öğr. Gör., Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü - Sivas

¹ *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara 2005, 10. Baskı, Oyuncak maddesi,.

² Bekir Onur, *Oyuncaklı Dünya*, V Yayınları, Ankara 1992, s. 10.

2600, İ.Ö. 1600, İ.Ö. 1400, İ.Ö. 1000, İ.Ö. 500'lü yıllara kadar tarihlendirilen Sümer, Mezopotamya, Eski Mısır, Yunan ve Roma medeniyetlerine ait pişmiş topraktan, seramikten, papirüsten, deriden yapıma oyuncaklardan sanayi ürünü oyuncaklara kadar çok yol alınmıştır³. O zamanın izlerini taşıyan oyuncaklar bugün modern teknolojiyle daha sağlam, daha gerçekçi ve düzgün olarak çocuklara sunulsa da, yapıldıkları hammaddeler (toprak, ağaç gibi) ve oynanmadıkları için yitip gitmiş, şekil değiştirmiş birçok oyuncak da bulunmaktadır⁴. Günümüze kadar ulaşabilmiş oyuncaklar bugün müzelerde sergilenmektedir⁵ ve geçmiş çağlardaki çocukların dünyasını günümüze taşımaktadırlar.

Şehirleşmenin, özellikle çarpık yapılaşmanın getirdiği boş ve yeşil alanların hızlı yok oluşu, çocukların açık alandaki özgürlüklerini de büyük ölçüde kısıtlamıştır. Plânlı ve düzenli yapılaşmanın olduğu yerlerde ise oyun alanları sınırlarla belirlenmiştir. Sanal dünyanın hızlı gelişimi, sunduğu oyun alternatifleri, çocukları bu sınırlandırılmış oyun alanlarından da uzaklaştırıp kapalı mekânlara çekmiştir. Birlikte oyun oynama alışkanlıkları doğal olarak yerini bireysel oyunlara bırakmıştır. Geleneksel çocuk oyunlarındaki paylaşımaya dayalı takım oyunları neredeyse unutulmaya yüz tutmuştur. Bu oyunlarda kullanılan oyuncaklar da yerini sanayi ürünü, tüketim ürünü oyuncaklara bırakmıştır.

Unutulmaya yüz tutmuş geleneksel Türk çocuk oyunlarındaki oyuncakların yeniden gün yüzüne çıkmasını, onların tescillenmesini sağlayacak önemli çalışmalardan biri, Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (THBMER) tarafından yayımlanan *Türkiye'de 2004 Yılında Yaşayan Geleneksel Çocuk Oyunları* adlı, Prof. Dr. M. Öcal Oğuz ve Petek Ersoy'un çalışmasıdır. Bu alanda yapılan diğer derleme çalışmalarından en önemli farkı, Prof. Dr. Öcal Oğuz'un kitabın önsözünde de özellikle belirttiği gibi, oyunların sınıflandırılmasının ilk kez oyuncakların ham maddesi esas alınarak yapılmış olmasıdır. Çalışmada yer alan çocuk oyunları bu sınıflandırmayla 2005'te önce yirmi yedi, 2007'deki

³ İ.Ö. 2600 civarına ait Sümer oyun tahtası, İ.Ö. 1800'lere ait iki kızı aşıkla oynarken gösteren pişmiş topraktan heykel, Eski Mısır'da V. Sülale ya da Orta Krallık dönemine ait, oyun tahtası üzerinde oynanan oyunlar ya da Eski Hindistan'dan topaç çevirmeyi gösteren duvar resimleri, İ.Ö. 500'lerden tahta at bunlardan bazılarıdır. (Geniş bilgi için bk. Onur, age, s. 27-31; Metin And, *Oyun ve Bügü*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1974, s. 31-33.)

⁴ Alman çocuklarının, domuzun idrar torbasını şişirmek suretiyle balon yapıp oynamalarından adını alan Schweinblase'nin bugün sadece adının kalması buna güzel bir örnektir. Sanayi ürünü balonlar bu oyuncakın yerini almıştır.

⁵ Müzelerin belli bölümlerinde sergilenseler de, dünyada değişik ülkelerde "çocuk kültürünün nesnelere toplama ve çocukluğun tarihini araştırmak" amacıyla Çocuk ve Oyuncak Müzeleri kurulmuştur. (Onur, age, s. 82-91). Oyuncak Müzesi'nin Türkiye'de ilk örneği Ankara Üniversitesi bünyesinde Prof. Dr. Bekir Onur öncülüğünde 1990 yılında kurulmuştur. (Geniş bilgi için bk.: Erişim: <http://cokaum.ankara.edu.tr/test3/index.php> [11.12.2008])

genişletilmiş 2. baskıda da otuz üç bölüme ayrılmıştır⁶. Bu sınıflandırmaya ayrıntılı olarak aşağıda değinilecektir.

Biz bu çalışmamızla, el yapımı, sanayi ürünü olmayan, dolayısıyla günümüze kadar ulaşması ve müzelerde sergilenmesi mümkün olmayan oyuncakların da olduğunu bir daha hatırlamak, bunları bir arada değerlendirmek istiyoruz. Sözlü ya da yazılı kültür ürünlerinde karşılaştığımız, günümüzde çok sık olmasa da hala tanık olabildiğimiz, yapım aşamasında insan eli değmemiş, birebir tabiatın sunduğu ve çocuklar tarafından oynanan oyuncaklar bu çalışmamızın konusu olacaktır.

1. Çocuk Oyunlarında Doğal Oyuncaklar:

Yukarıda andığımız *Türkiye’de 2004 Yılında Yaşayan Geleneksel Çocuk Oyunları* adlı çalışmada oyuncakların hammaddesine göre sınıflandırması⁷ aşağıdaki şekilde yapılmıştır:

1. Aşıkla Oynanan Oyunlar
2. Balonla Oynanan Oyunlar
3. Bez Bebekle Oynanan Oyunlar
4. Boncuk, Cam, Düğme Ve Makarayla Oynanan Oyunlar
5. Çemberle Oynanan Oyunlar
6. Çomak (Tahta, Sopa, Değnek) İle Oynanan Oyunlar
7. Çubukla Oynanan Oyunlar
  - a. Demir Çubukla Oynanan Oyunlar
  - b. Tahta Çubukla Oynanan Oyunlar
8. İple Oynanan Oyunlar
9. Kapakla Oynanan Oyunlar
10. Kayışla Oynanan Oyunlar
11. Kılık Değiştirilerek Oynanan Oyunlar
12. Kibrit Çöpüyle Oynanan Oyunlar
13. Kiremitle Oynanan Oyunlar
14. Küçük Kare Tahtalarla Oynanan Oyunlar
15. Mendille Oynanan Oyunlar

⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. M. Öcal Oğuz-Petek Ersoy, *Türkiye’de 2004 Yılında Yaşayan Geleneksel Çocuk Oyunları*, THBMER Yayınları, Ankara 2005/2007.

⁷ Oğuz-Ersoy, age (2007).

16. Misketle Oynanan Oyunlar
17. Ok ve Yayla Oynanan Oyunlar
18. Plâstik Boruyla Oynanan Oyunlar
19. Rüzgâr Gülü İle Oynanan Oyunlar
20. Salıncakla Oynanan Oyunlar
21. Sapanla Oynanan Oyunlar
22. Suntanın Üzerine Çivi Çakılarak Oynanan Oyunlar
23. Şişeyle Oynanan Oyunlar
24. Tahtadan Yapılan Büyük Oyuncaklar
25. Tahtadan Yapılan Topla Oynanan Oyunlar
26. Taş Fırlatan Oyuncaklarla Oynanan Oyunlar
27. Taşla Oynanan Oyunlar
28. Tokmakla Oynanan Oyunlar
29. Top Ve Çomakla Oynanan Oyunlar
30. Topaçla Oynanan Oyunlar
31. Topla Oynanan Oyunlar
  - a. El Yapımı Olanlar
  - b. Plâstik Olanlar
32. Toprakla Oynanan Oyunlar
33. Yumurta ile Oynanan Oyunlar

Detaylandırılarak yapılmış olan bu sınıflandırmayı temelde üç başlık altında şu şekilde toplayabiliriz:

1. Hazır sanayi ürünü oyuncaklar (balon, plastik top, misket, boncuk, cam, düğme, demir çubuk, şişe, çivi, plastik top, plastik boru, sunta...)
2. El yapımı oyuncaklar (bez bebek, ip, salıncak, sapan, ok, yay, topaç, tahta, el yapımı top...)
3. Doğal oyuncaklar (aşık, yumurta, taş, kaya, toprak, sopa, değnek...)

Geleneksel oyunlarda çocukların oynadığı oyuncaklar genellikle bir bedel ödenip satın alınmayan, satın alınsalar bile pahalı olmayan, özellikle de yapımı zor olmayan oyuncaklardır. Plastik topun olmadığı yerde devreye

hemen “kâğıt, kumaş parçaları ya da hayvan kollarından yapılmış bir top”⁸ girer ya da taş⁹, topun yerini alır. Doğal oyuncakları kendi içinde sınıflandırmak mümkün, fakat biz burada sınıflandırmaya girmeden örnekler üzerinden genel olarak bakmak istiyoruz.

Hem şekli hem de sağlamlığı nedeniyle olsa gerek, ceviz oyuncak olarak en sık kullanılan yiyeceklerden biridir. Cevizle oynanan oyunlar¹⁰ şu şekilde oynanmaktadır:

“En az 2 kişiyle oynanan Tumba (Ceviz) oyunu, daha fazla kişiyle de oynanabilir. Oyuna başlamadan önce çizgi çizilir ve oyuncular bu çizginin üzerinde durarak içi kurşunla doldurulmuş cevizleriyle atış yaparlar. Kimin cevizi daha uzağa giderse, oyunun “baş belirleyici”si olur. Oyunun kaç cevizle oynanacağı konusunda oyuncular kendi aralarında anlaştıktan sonra cevizlerini yan yana dizerler. Ardından baş belirleyici, oyuna sağ taraftan mı, yoksa sol taraftan mı başlanılacağına karar verir ve oyun başlar. Oyuna hangi taraftan başlanılacaksa, o tarafta bulunan ilk cevizle “Baş Ceviz“, onun yanındaki cevizle de “Baş Altı” denir. Oyunda önemli olan nokta, cevizleri sürmeden atarak bu iki önemli cevizi vurabilmektir. Hangi oyuncu bu cevizleri vurursa, tüm cevizleri alarak oyunun galibi olur. Eğer oyuncular bu iki öncelikli ceviz yerine diğer cevizleri vurursa, o zaman vurdukları cevizden sonraki tüm cevizleri alırlar”¹¹.

Birçok yörede bilinen, özellikle Hıdrellez şenliklerinde (Kütahya ve çevresinde) sadece çocukların değil, yetişkinlerin de oynadığı *Yumurta oyunu*¹² diğer bir doğal oyuncaklı oyundur. Yaygın bilinen örneklerden Siirt’ten derlenmiş olan *Yumurta Tokuşturma* oyununun varyantları çoktur. Oyunun oynanışı şu şekildedir:

“İki kişiyle oynanan Yumurta Tokuşturma oyununda her oyuncunun elinde birer yumurta bulunur. Bu yumurtalar hızla birbirlerine yaklaştırılır. Tokuşturma

⁸ Bk. Cimboru Oyunu: Prof. Dr. Necati Demir, *Yayınlanmamış özel arşivi*. (Derleme Tarihi: 03.02.2007, Derleme Yeri: Kırşehir, Kaynak Kişi: Çiğdem Süel, 12 Yaşında Öğrenci.); Ayrıca geniş bilgi için bk. And, age, s. 272-276.

⁹ bk. And, age, s. 283-290.

¹⁰ Metin And cevizle oynanan oyunları “taş oyunları kümesine” dahil etmektedir. Badem, erik çekirdeği, zerdali çekirdeği, kaysı çekirdeği de bu grupta zikredilmektedir. Geniş bilgi için bk. And, age, s. 289-90.

¹¹ Tumba (Ceviz) Oyunu: Oğuz-Ersoy, age (2007), s. 26.

¹² Zingerle, Ortaçağ’da Almanların ellerini kullanmaya başlayan çocukların ellerine yumurta tutuşturduklarından bahsetmektedir. (bk. Ignaz V. Zingerle, *Das deutsche Kinderspiel im Mittelalter*, Akademie der Wissenschaften, Wien 1868, s. 121.)

*yumurtalardan hangisi ilk önce kırılırsa, o yumurtanın sahibi oyunu kaybetmiş olur*¹³.

Doğal yiyecek maddelerinin yanında, hayvanların değişik kemiklerinden elde edilen oyuncaklarla oynanan oyunlar da yaygın bilinen oyunlardandır. Kemik herhangi bir oyunda oyuncaklardan biri olabildiği gibi, oyunun ana oyuncuğu da olabilmektedir. *Aşık kemiği*¹⁴ oynanan oyunlar bunlardan biridir ve şu şekillerde oynanmaktadır:

“En az 2 kişiyle oynanan cız/üç-beş-on oyununa başlamadan önce, karşılıklı ve araların da en az beş adım olacak şekilde iki çizgi çizilir. Bütün oyuncular bir çizgide toplanır. Sırayla, ellerindeki daha ağır ve “enek” denen aşığı karşı çizgiye atarlar. Tüm atışlar yapıldıktan sonra çizgiye en yakın olan aşığın sahibi birinci olur; bu sıralama takip edilir. Oyuncu sıralaması yapıldıktan sonra iki çizgiden birine oyuncular sırayla aşıklarını dizerler. Dizilecek aşık sayısı oyunculara bağlıdır. Ortak bir sayı seçilir ve her oyuncu o sayı kadar aşık dizer. Oyuncular karşı çizgiye geçer ve sıralamada sonuncu olan oyuncu dizilen aşığın başını belirler. Birinci olan ona “Baş ne taraf?” diye bir soru sorar. Buna karşılık olarak da sonuncu olan kişi “sağ” veya “sol” diyerek aşıkların başını belirler. Bu oyunda ana hedef başı vurmaktır. Baş vuran oyuncu bütün aşıkları alır. Eğer oyuncu başı değil de başka bir aşığı vurursa ve o aşık ile kendi aşığı olan “enek”i çizgi dışına çıkartırsa, o çıkarılan aşıktan itibaren başın zıt tarafındaki bütün aşıkları alır. Kalan aşıklar tekrar dizilir ve sıradaki kişiyle atışa devam edilir. Son atıcı da atışını yaptıktan sonra hâlâ yerde aşık varsa, oyuncular atış sonrasındaki “enek”lerinin konumunu bozmayarak tekrar ters taraftan atış yaparlar ve bu yerdeki aşıklar bitene kadar oyun devam eder. Oyunun sonunda ceza yoktur.

Oyunun asıladı “cız” olmasına rağmen, günümüzde eski terimlerin kullanımının azalması sebebiyle aşık kemiğinin her yüzüne ismini veren terimler yerini daha basit olan “üç-beş-on” sayılara bırakmıştır. Aşığın daha enli olan iki yüzüne “üç”, dar ve düzce olan diğer iki yüzüne “beş” ve kenarsız düz olan karşı tarafına ise “on” denir. Fakat yaşlı insanlar bu oyuna halâ “cız” demektedirler¹⁵.

¹³ Yumurta Tokuşturma: Oğuz - Ersoy, age (2007), s. 174. Oyuncak iki adet pişmiş ve boyanmış yumurtadır.

¹⁴ Çift tırnaklı hayvanların ön dizlerinde bulunan bir eklem kemiği. (*Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara 2005, 10. Baskı, Aşık kemiği maddesi.)

¹⁵ Cız/Üç-Beş-On (Kars): Oğuz-Ersoy, age (2007), s. 21. Bu oyunda her oyuncuya ait aşık kemiğinin farklı renklere boyandığı, oyuncuğun hazırlanışında belirtilmektedir.

Belirli bir kemik değil de herhangi bir kemikle oynanan Gaziantep'ten derlenen *Höl* oyunu da bu grupta diğer bir örneğimiz:

“Her oyuncunun elinde bir değnek bulunur. Ortada ise bir kemik olur. Oyuncular kemiği sürükleyerek en uzağa atmaya çalışırlar. Kemiği kim en uzağa fırlatırsa bir puan alır. Oyun bu şekilde devam eder. Oyun sonunda en çok puan alan birinci olur”¹⁶.

Belki de geleneksel oyunların en sık kullanılan ve en maliyetsiz oyuncaklarından biri taşlardır. *Üç Taş*, *Beş Taş*, *Dokuz Taş* yaygın adlarıyla neredeyse her yörenin bildiği oyunlar, oyuncu taşı/taşa olan oyunlardandır¹⁷. Metin And'ın tespit ettiği gibi, *“Taş oyunlarının en yaygını taşla taşla nişan alıp vurmaktır.”¹⁸* Oyuncu taşı olan bu oyunlara örneğimiz aşağıdaki şekildedir:

“5-6 adet gıygan¹⁹ büyükçe bir taşın üzerine üst üste dizilir. Sonra oyuncular aralarında bir bekçi seçerler. Bekçi dizilen taşların başına geçer. Diğer oyuncular bu taşlardan 10-20 adım kadar uzaklaşırlar. Her oyuncunun kendine ait bir gıyganı vardır. Sıra ile her oyuncu kendi gıyganını dizili taşlara atıp vurmaya çalışır. Atış yapıldıktan sonra diğer oyuncular hızla büyük taşla koşarlar. Bekçi vurulup dağılan gıyganları toplayıp yeniden dizinceye kadar bütün oyuncular kendilerine ait gıyganları büyük taşla vurmaya suretiyle ritim tutup şu tekerlemeyi söylerler:

“Dana dana dastana, / Dana girmiş bostana, / Bu danayı ne yapmalı? / Nacaklamalı, bıçaklamalı.”

Bekçi gıyganları yeniden dizince yine diğer oyuncular 10-20 adım taşlardan uzaklaşırlar ve sıradaki oyuncu vuruşunu yapar. Vuramayan oyuncu yeni bekçi olur. Oyun bu şekilde tekrarlanır. Büyük taşın üzerine gıygan yerine kozalak sıralanarak da oynanır”²⁰.

¹⁶ Prof. Dr. Necati Demir, *Yayımlanmamış özel arşivi*. (Derleme Tarihi: 07.08.2006, Derleme Yeri: Gaziantep, Kaynak Kişi: Ahmet Özüberk, 58 Yaşında Çiftçi.)

¹⁷ Geniş bilgi için bk. And, age, s. 283-290.

¹⁸ And, age, s. 284.

¹⁹ Toprak altından ince katlar şeklinde çıkan yumuşak taşlar. (bk. *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1972. cilt: 6 G (ga - güzzük), Erişim: <http://www.tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=gıygan> [06.12.2008]). Oyunun derlendiği kaynak kişi ‘gıygan taşı’ olarak kullanmış, fakat tarafımızdan ‘gıygan’ şeklinde yazıya geçirilmiştir. Yörede her iki şekilde de kullanılmaktadır. “Bu tarla çok gıyganlı.”, “Bu oyun gıygan taşıyla oynanır. / Gıyganla oynayalım.” örneklerinde olduğu gibi.

²⁰ Dana Taşı: Derleme Tarihi: 07.08.2008, Derleme Yeri: Kütahya-Emet-Yenice Beldesi, Kaynak Kişi: Havva Özbakır (Doğum: 1958, Ev Hanımı), Kaynak kişinin oyunu kimlerden öğrendiği: Büyüklerinden.; Benzer şekilde oynanan, yine Kütahya-Emet-Yenice Beldesinden derlediğimiz bir başka oyun da şu şekilde oynanmaktadır: “Gönüllülük esasına göre oyuncular iki gruba ayrılır. Gruptaki oyuncu sayıları kadar taş ayrı ayrı üst üste dizilir. Her grup aralarında 10-15 metre kadar mesafe olacak şekilde belli bir mesafe dizili taşlardan uzaklaşır. Her grubun oyuncusu elindeki taşla

Toprak doğal oyun alanlarının başında gelmektedir. Toprağın / suyun / çamurun bizzat oyuncak olduğu oyun örnekleri de aşağıdaki gibidir:

“Birkaç oyuncunun toplanarak oynadığı Çot oyununa başlamadan önce ebe seçimi yapılır. Tüm oyuncular, sopalardan birini alarak ellerini bu sopanın üzerine üst üste koyarlar. En üste kimin eli gelirse o oyuncu, ebe olur ve çotun yanında durur. Çotun belli bir mesafe karşısına da diğer oyuncular dizilirler ve sopalarını çota doğru atarak onu devirmeye çalışırlar. Bunu başaran her oyuncu, sopasını almak için ebenin yanına, çota doğru koşarak gelir. Ebe, öncelikle çotu doğrultur ve kendisine doğru gelen oyuncuyu/oyuncuları çamurdan yaptığı toplarla vurmaya çalışır. Vurabilirse, ebekten kurtulur; vuramazsa, yine ebe kendisi olur”²¹.

“Toprak yığını su ile sertleştirilir, üzerine büyük bir delik açılır, buradan toprak dışarı çıkarılır, içine su doldurulur; çocuklar bunun üzerine birer delik açarlar, ve bunu saksı parçaları ile kapatırlar, kimin deliğinden su akarsa o cezalanır”²².

Çok sayıda bitkilerin oyuncak olarak kullanıldığı, diğer bir deyişle oyuncuğu çiçekler/bitkiler/ağaçlar (*çam kozalağı, gelincik çiçeği* gibi) olan oyunlar da bulunmaktadır. Oyuncuğu fındık dalı ve çay tohumu olan aşağıdaki oyunumuz buna en güzel örneklerden biridir:

“Çay bahçelerinden toplanan misket biçimindeki çay tohumları bir çanta içinde biriktirilir. Fındık ağaçlarının henüz çok taze olan küçük dallarından birkaç tanesi koparılarak bu dalların uçları bıçakla sivri hale getirilir. 3-4 kişi yan yana gelerek sırayla atış yapmaya hazırlanırlar. Çay tohumlarının sivri uçlu dalın ucuna sokarak alabildiğine savururlar en uzağa kim atarsa o kazanır”²³.

Bir başka oyunda Zelzelah ağacın tohumu oyuncuğun ana malzemesi olmakta ve hatta bu nedenle yukarıdaki örneğimizde olduğu gibi oyun sadece mevsiminde oynanabilmektedir:

“Zelzelah tohumu şekil itibariyle nohut tanesi büyüklüğünde yeşil, sert, dış yüzeyi pürüzsüz, parlak ve

diğer grubun dizili taşlarını devirmeye çalışır. Atışlar tamamlandıktan sonra taşları deviremeyen grup diğer grubun yanına giderek onları sırtlarında kendi oyun alanlarına kadar taşır. Bu şekilde yer değiştirilmiş olur ve oyun tekrarlanır.” (Nişan Taşı: Derleme Tarihi: 21.08.2007, Derleme Yeri: Kütahya-Emet-Yenice Beldesi, Kaynak Kişi: Mehmet Özbakır (Doğum: 1949, Emekli İşçi), Kaynak kişinin oyunu kimlerden öğrendiği: Arkadaşlarından.)

²¹ Çot (Yozgat) - Çırakman (Mersin-Tarsus): Oğuz-Ersoy, age (2007), s. 46.

²² And, age, s. 317.

²³ Fırlatma Oyunu: Prof. Dr. Necati Demir, *Yayımlanmamış özel arşivi*. (Derleme Tarihi: 04.08.2004, Derleme Yeri: Trabzon, Kaynak Kişi: Salih Güngör, 44 Yaşında Çiftçi.)

kaygan bir yapıya sahiptir. Bu özelliğini zamanla kaybeder. Daha sonra kahverengi rengine dönüşür ve daha sonra bozularak çürür. Zelzelah tohumu odunsu bir ağacın meyvesidir. Bu ağaç, Akdeniz bitki örtüsünde yetişen ve Mayıs-Haziran aylarında meyve veren bir tür bitkidir. Bu nedenle Pat Pat oyunu bu iki ay içerisinde oynanır”²⁴.

Sanayi ürünü, el yapımı oyuncakların yanında, geleneksel Türk çocuk oyunlarının oyuncakları esasen doğal olan, doğadan seçilme oyuncaklardır. Neredeyse tamamı doğadan seçilme oyuncaklarla oynanan aşağıdaki oyun, Prof. Dr. Necati Demir’in de vurguladığı gibi, çocuk oyunlarının, “gerçek hayata hazırlama okulu”²⁵ olduğu gerçeğiyle de birebir örtüşmektedir:

“Kız ve erkek çocuklarının tek başlarına da oynayabildikleri oyun, tercihen kalabalık gruplar halinde oynanır. “Evcilik” oyununa benzemektedir. Her grup bir aileyi temsil eder ve grup elemanları aralarında sayışma ya da gönüllülük esasına göre kim hangi grupta olacak ve aile bireylerinden kim kimi oynayacaksa (anne, baba, çocuk v.d.) onları belirlerler. Toprağa orta büyüklükte daireler çizilerek ailelere ait alanlar belirlenir. Ev, samanlık, hayvan damı, kümes, tarla, ağıl gibi. Giygan taşları, küçük taş parçaları, toprak ve su mutfak malzemeleri, yemeklik malzemeler olarak kullanılır, nine ve/veya anne bunlarla aile bireyelerine yemekler pişirir. Toplanan irili ufaklı kozalaklar ise büyük ve küçükbaş hayvanlar olarak oyunda yerini alır. Ağırıklı olarak keçi sürüleri oluşturulur. Bu sürülere çobanlık eden aile bireyleri ellerindeki ince ağaç dalları veya sopalarla keçileri (kozalakları) gütmeye çıkarırlar. Ağıldan alınıp dolaştırılan sürüler akşam olduğunda yine dairelerle belirlenmiş ağıllarına geri getirilirler. Keçileri ailenin büyük erkekleri (baba, amca, büyük ağabey), oğlakları ise ailenin küçük erkek ve kız çocukları güder.

Oyunun dağda, ormanlık alanda, tarlada, su kenarında veya köyde oynanıyor olması oyun malzemelerinin çeşidini de artırır. Örneğin tarlada çalışan ailelerinin yanında bu oyunu kuran çocuklar, tarladaki ürünleri de oyuna dâhil ederler. Kavun, karpuz, domates... gerçek yemekler olarak oyun sofrasında yerini alır. Sürüsünü otlatan ebeveynleriyle birlikte dağda, ormanda dolaşan çocukların kurdukları oyunda ise çeşitli ağaç, çalı (murt - myrtus communis) dalları,

²⁴ Pat Pat Oyunu (Hatay/Antakya/Narlıca köyü): Oğuz-Ersoy, age (2007), s.140-141.

²⁵ Necati Demir, “Sözlü Türk Kültürünün Boyutları ve İşlevleri”, I. Uluslar arası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri, Isparta 2008, s. 223.

yapraklar hatta kurumuş keçi dışkıları oyunda yerini alır”²⁶.

Söz konusu olan geleneksel Türk çocuk oyunları olunca, bu örnekleri çoğaltmak, çeşitlendirmek için büyük çaba sarf etmeye gerek yoktur. Çok zengin bu hazinenin örneklerini her an bir sokak başında, boş bir arazide görmek mümkündür. Fakat bazı oyuncaklar yine de zamana yenik düşmüşlerdir. Oynayan sayısı azaldıkça, onları koruyan kollayan da azalmıştır.

2. Çocuk Oyunlarında Hayvanlar:

Ekolojik denge bozuldukça, gelişmişlik insanları kapalı mekânlara hapsedtikçe, özellikle de çocuklar doğadan uzaklaştıkça, bazı oyuncaklar yok olmakta veya oyuncak olmaktan çıkmaktadırlar. Çocukların dünyasında çok farklı yere sahip olan hayvanlar, bazen oyunlarına ad olmakta, bazen de oyuncaklarından biri oluvermektedir. *Uzun Eşek* bunlardan belki de en yaygın bilinenidir. Eğilerek ve eğilenlerin üzerine atlanmak/binmek suretiyle oynandığından, yani eğilen oyuncular eşeğe benzetildiği için, biraz da aşağılamak amacıyla bu adla anılmaktadır. Eşek olmamak için başarılı olmak şarttır. *Ebe beni kurda verme* oyunu da benzer bir örnektir. Oyun şu şekilde oynanmaktadır:

156

“Oyuncular, şu saymaca yoluyla "kurt" olacak oyuncuyu belirlerler:

O piti piti, / Karamela sepeti, / Terazi, lastik, jimnastik, / Biz size geldik bitlendik, / Hamama gittik temizlendik, / Dik dik dik.

Sonra oyuncular, tek sıra halinde arka arkaya dizilirler. En baştaki oyuncuya “ebe” denir. Ebe, kurttan oyuncuları kaçırmaya çalışır. Oyuncular ebeye, “ebe beni kurda verme”, diye bağırlar. Kurt, yakaladığı oyuncuları bir tarafa toplar. En sona kalan oyuncu, kurt olur. Oyun aynı şekilde devam eder”²⁷.

Ebe kurda oyuncuları kaptırmamalıdır, çünkü kurt vahşi bir hayvandır, güç kudret sahibidir. Başarılı olan, kurda en son yakalanan yeni kurt olur. Doğal yaşamda insanların gözündeki tipik özellikleri (eşek, yük taşımakla yükümlü; kurt, güçlü kuvvetli, vahşi), yüklendikleri olumlu olumsuz anlamlarla oyunlarda yer alırlar. Zaman zaman cezaya kalanın, ceza alan oyuncunun cezasını çekmesi, bir hayvanı taklit etmesi şeklinde olur. Kazanılan sayının “deve” olarak adlandırıldığı Balıkesir’den derlenmiş olan

²⁶ Leşberlik/Çoban/Evcilik Oyunu: Derleme Tarihi: 01.10.2008, Derleme Yeri: Yenice Beldesi, Emet-Kütahya, Kaynak Kişi: Habibe Özbakır (Doğum: 1955, Ev Hanımı), Kaynak kişinin oyunu kimlerden öğrendiği: Arkadaşlarından.

²⁷ Prof. Dr. Necati Demir, *Yayımlanmamış özel arşivi*. (Derleme Tarihi: 26.10.2006, Derleme Yeri: Gaziantep, Kaynak Kişi: Zühre Gözükkara, 56 Yaşında Ev Hanımı.)

Şeker Bulmaca oyununda kazananın ödülü, kaybedenin cezası şu şekilde uygulanmaktadır:

“(…) Kazanan grup içinde deve sayısı fazla olan, kaybeden gruba ceza verme hakkına sahip olur. Bu cezalar genelde iki türdür. Bunlardan biri çarşafı top haline getirip bir sopa niteliğinde karşı grubun sırtına vurmak ve karşı gruptan seçilen bir kişiyi sabah vakti köyde eşek gibi bağtırmaktır. Bu cezanın yanında kazanan gruba verilen ödül şekerlerdir”²⁸.

Yaygın olarak bilinen, kaçan ve kovalayan için söylenen “Tavşan kaç / Tazi tut / Tavşan kaç / Tazi tut”²⁹, ebe seçimlerinde söylenen “O piti piti, / Karamela sepeti, / Terazi, lastik, jimnastik, / Biz size geldik bitlendik, / Hamama gittik temizlendik, / Dik dik dik”³⁰, “Çık çıkalım çayıra, çayıra, / Yem verelim ördeğe, ördeğe, / Ördek yemini yemeden, / Ciyak viyak demeden, / Hakkur hukkur / Çektim çıkardım”³¹ örneklerinde olduğu gibi, hayvanlar bazen de oyunlardaki tekerlemelerde can bulurlar.

Bunların ötesinde, kimi oyunlarda ise hayvanlar birebir oyuncak olmuşlardır. Bu *oyuncak olmuş hayvanlar*, modern çağın oyuncakları içinde neredeyse unutulmuşlardır. Böcek familyasının belki de en meşhur, en sevilen üyesi Uğur böceği³² büyük küçük herkesin oynadığıdır. Uğurlu sayıldığı, kutsallık atfedildiğinden incitilmez. Mesela, tesadüfen üzerine konan çocuk hareketlerini çok yavaşlatır, kendiliğinden uçmasını bekler ve beklerken de melodiyle söylediği şarkı/tekerlemeyle uçmasına eşlik eder. Uğur böceğine atfedilen kutsallığı göstermesi açısından çocukluğumuzda Kütahya ili Emet ilçesi Yenice beldesi (köyü)’nde oynadığımız oyunu buraya almak istiyoruz. Oyun şu şekilde oynanmaktadır:

“Uğur böceği, yaygın olarak Kâbe böceği olarak adlandırılır. Kâbe böceği iki şekilde oyuncak olur. Birincisi; tesadüfen çocukların üzerine konması halinde, ikincisi; bilerek isteyerek onunla oynamak için aranıp bulunmasıyla.

Günlük yaşamın herhangi bir evresinde, yemek yerken, oyun oynarken, ağlarken ya da gülerken birinin üzerine konan Kâbe böceği birden bire oyunun kurulmasını sağlar. Hareketler yavaşlatılır, sessizlik sağlanır ve “Kâbe böceği, Kâbe’nin yolu nerede, nerede?” mısrasının tekrarlanmasıyla, mümkünse çıplak

²⁸ Oğuz - Ersoy, age (2007), s. 110.

²⁹ Yağ Satarım Bal Satarım (Yozgat): Oğuz-Ersoy, age (2007), s. 111.

³⁰ Bk. Prof. Dr. Necati Demir, *Ebe Beni Kurda Verme Oyunu*.

³¹ Toplu Sinsin (Nevşehir/Gülşehir-Tuzköy Köyü): Oğuz - Ersoy, age (2007), s. 169.

³² Gelin böceği, hanım böceği, uçur böceği (Coccinella septempunctata) (*Güncel Türkçe Sözlük*, Erişim: <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=veritbn&kelimesec=320464> [15.12.2008] Uğur böceği maddesi.); ayrıca Kâbe böceği diye de bilinmektedir.

tende yürümesi için kollar, parmaklar uzatılır ve çeşitli manevralarla parmak uçlarına kadar böceğin yürümesi sağlanır. Bazen üzerine konan çocuk, bazen de uzanan ellerden biri oyunun başkahramanı olur. Çünkü Kâbe böceği o'nu seçmiştir. Böceğin hareketlerinin tende hissedilmesiyle çocuklar büyük haz ve sevinç duyarlar. Kâbe böceğinin başarıyla parmak uçlarına kadar “Kâbe böceği, Kâbe'nin yolu nerede, nerede?” şarkısıyla yürütülmesi ve oradan uçmasını sağlamak oyunun beklenen sonucudur. Genelde çocuklar hep birlikte tekerlemeyi tekrarlasalar da, böcek kimin teninde/elinde ise, yani uğurlu olan kimse, onun sesli olarak tekrarlaması tercih edilir. Böylece sesini duyduğu kişiye Kâbe'nin yolunu gösterecektir, onun duası kabul olacaktır. Beklenenin olması durumunda çocuk/çocuklar, “Beni/bizi de götür!” diye gözleriyle, kimi zaman da koşarak takip ettikleri Kâbe böceğinin arkasından bağırlarlar. Onun uçtuğu yön Kâbe'nin bulunduğu yöndür, uçuşuyla dua/dualar kabul olmuştur, bu nedenle herkes çok sevinir. Şayet böcek parmak uçlarına kadar ulaşmadan uçup giderse bir iç burukluğu, üzüntü yaşanır.

Kimi zaman da Kâbe böceğinin gelip konması beklenmez. Aramaya çıkılır, bulunabileceği her yere bakılır. Aranması sırasında dikkatli ve mümkünse sessiz davranılır. Böceği bulan elini uzatır, tenine konmasını bekler. Bunun gerçekleşmesi onu sevindirir, çünkü böcek onu tercih etmiştir. Oyun yukarıda anlatıldığı şekilde oynanır. Oyunun masum hilesi ise, Kâbe böceği parmak ucuna geldiğinde uçuşmasını sağlamak için parmağı hafifçe kıpırdatmaktır. Ne de olsa göstereceği yol Kâbe'nin yoludur.”

Benzer şekillerde oynanan oyunda tekrar edilen şarkılar/tekerlemeler³³ ilginçtir. Uğur böceğini sanki kandırmak, onu uçmaya ikna etmek için “Uç uç uğur böceği, annem/annen sana terlik, pabuç alacak!”³⁴ olarak yaygın bilinen ve söylenen şarkı bunlardan biridir. Kimine göre yedi sayısının uğurundan (uğur böceklerinin üzerinde bulunan yedi benekten dolayı),

³³ Herhangi bir şarkı ya da tekerleme söylenmeden oynanan şekli de bulunmaktadır. Oyunun oynanışı şu şekildedir: “Oyun, bir uğur böceğinin görülmesiyle başlar. Gören çocuk hemen elini uzatıp uğur böceğinin eline gelmesini sağlar. Bir dilek tutar ve eli önde yavaş hareketlerle yürür. Bu şekilde uğur böceğinin uçuşması beklenir. Oyun esnasında hızlı hareketlerden kaçınılır, sadece kol yavaş yavaş hareket ettirilerek uğur böceğinin el üzerinde hareket etmesi sağlanır. Uğur böceği uçup gittiğinde de dileğin kabul olacağına inanılır.” (Derleme Tarihi: 17.12.2008, Derleme Yeri: Sivas Merkez, Kaynak Kişi: Gülşen Aydoğdu, (Doğum: 1980, Öğretmen), Kaynak kişinin oyunu nerede oynadığı: Çocukluğunda Adana’da, Kaynak kişinin oyunu kimlerden öğrendiği: Arkadaşlarından.)

³⁴ Derleme Tarihi: 15.12.2008, Derleme Yeri: Sivas Merkez, Kaynak Kişi: Ferhan Kübra Özbakır, (Doğum: 1996, Öğrenci), Kaynak kişinin oyunu kimlerden öğrendiği: Arkadaşlarından.

kimine göre zor günlerinde bitki zararlılarıyla mücadele eden çiftçilere onları yemek suretiyle yardım ettiğinden uğurlu sayılmaktadır. Sıkça dillendirilen bu ve benzeri inanışlar başka kültürlerde de vardır. Bir şekilde insanların üzerlerine konması beklenen, konmazsa uğur getirsin diye yolundan çevrilip buna zorlanan, medet umulan bu şirin böcek Almanya ve İngiltere’de de benzer şekilde oyuncak olmuştur. Çocukların söylediği şarkı ise her iki ülkede de neredeyse aynıdır:

Almanya:

“*Marienwürmchen, fliege weg, fliege weg!
dein Häuschen brennt! die Kinder schrein!*.”

İngiltere:

“*Lady-bird, lady-bird, fly and begone!
your house is a-sire and your children at home!*”³⁵.

Böceklerden diğer bir oyuncak da çekirge³⁶ dir. Duruşu ve yükseklerle sıçrama becerisiyle hep ilgi çeken, sürüler halindeyken kuraklık, bereketsizlik ve kıtlığın habercisi olarak bilinen bu böcek, geleneksel çocuk oyunlarının oyuncaklarından biri olmuştur. Sivas’tan derlediğimiz *Çekirge* oyununun oynanışı şu şekildedir:

“*Çocuklar tarlalardan çekirge yakalarlar. Büyük çekirgeyi yakalamak için uğraşılır. Oyuna katılacakların tamamı birer adet çekirge yakaladıktan sonra oyun başlatılır. Büyükten başlamak kaydıyla, sırası ile çekirgelerin küçük taş, saman, ağaç parçacıklarını veya benzeri çer çöpü ön bacaklarıyla tutması sağlanır. Hep birlikte saymaya başlanır ve çekirge bu parçacığı bırakıncaya kadar sayılır. Her oyuncunun çekirgesi bu işlemi tamamladığında en uzun tutabilen çekirgenin sahibi oyunu kazanır. Bu oyun ağırlık/büyüklik esas alınarak da oynanır. En ağır/büyük parçayı en uzun tutabilen çekirgenin sahibi oyunu kazanmış sayılır. Oyun bu şekilde tekrarlanır*”³⁷.

Sinek, arı ve karınca ile oynanan oyunlar da bulunmaktadır. Pek masum görünmese de, örnek oyunumuz şu şekilde oynanmaktadır:

“*Oyun için bir araya gelen çocuklar aralarında rol dağılımı yaparlar. Kim anneyi, kim babayı, halayı,*

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Herbert Weidner, “Insekten in Kinderspiel and –erziehung”, *Journal of Pest Science*, Volume 50, Number 3 / März 1977, s. 33.

³⁶ Düz kanatlılardan, uzun olan art bacaklarına dayanarak uzağa sıçrayabilen, birçok türü olan bir böcek (Acridium): (Güncel Türkçe Sözlük: Erişim: <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=veritbn&kelimesec=71731> [15.12.2008]; Ayrıca bk. Alm. Heuschrecke, Fr. criquet, Lat. locusta.

³⁷ Derleme Tarihi: 11.12.2008, Derleme Yeri: Sivas - Merkez, Kaynak Kişi: Emin Burhan Akay (Doğum: 1953, Emekli Bankacı), Kaynak kişinin oyunu kimlerden öğrendiği: Arkadaşlarından.

teyzeyi, çocuğu oynayacaksa belirlendikten sonra herkes kendine bir yeri evi olarak seçer ve yerleşir. Oyun alanları oyunun oynandığı yere göre değişir. Bazen duvar dipleri, köşe başları, ağaç dipleri bazen de öylesine tayin edilen, bir taşla, dal parçasıyla sınırları çizilen, eğer oyun evde oynanıyor ise minderlerle sınırları belirlenen alanlar ev olur. Gündüz ve gece olmak üzere gün ikiye bölünür ve oyun başlatılır. Çocuklar ailelerinden gördükleri günlük yaşam uğraşlarını oyunda sergilerler. Anne ev işlerine bakar, baba tarlaya, bahçeye, fabrikaya işe gider. Eğer çocuk varsa okula gidip gelir, ödev yapar. Gündüz işlerini bitiren anne komşularına ziyarete gider onlarla sohbet eder. Akşam olunca baba işten gelir, yemekler yenir, çaylar içilir. Ortada yiyecek bir şey yoktur. Kâğıtlar, boncuklarla hazırlanan yemekler sunulur. Eğer evlerden gerçek yiyecekler alınıp getirilebilmişse gerçek yemeklerin de yendiği olur. Dış ve iç mekânlarda oynanıyor olması oyunların malzemelerini değiştirir. Örneğin sokakta, tarlada oynanıyor ise, yemek olarak kiremit parçaları bir taşla ezilip un haline getirilir. Karıncalar toplanır, onlar da kiremitler gibi ezilir, sonra da kiremit tozuyla birleştirilerek yemek olarak ikram edilir. Bunlar yenilmez, sadece yeniliyor gibi yapılır. Oyun bu şekilde sürüp gider”³⁸.

Bu hayvanların işkenceye tabi tutulmalarına (kanatlarının koparılması, yuvalarının yıkılması, iğnelerinin sökülmesi) ve bu şekilde oyuncak olarak kullanılmalarına çok sık rastlanılmasa da, başka kültürlerde de bu şekilde oyunların varlığı; örneğin, Heinrich Hoffmann’ın (1809–1894) *Der Struwwelpeter* adlı çocuk kitabında kötü Friederich’in hikâyesini anlatırken görülmektedir. Hoffman, Friederich’in marifetlerinden birinin de *evdeki sinekleri yakalayıp kanatlarını koparmak*³⁹ olduğunu yazmaktadır. Dünyada benzeri örnekleri bulunan *Moz*⁴⁰ *Oyunu*’nda durum biraz daha farklıdır. Oyun şu şekilde oynanmaktadır:

³⁸ Evcilik Oyunu: Derleme Tarihi: 16.12.2008, Derleme Yeri: Sivas Merkez, Kaynak Kişi: Yard. Doç. Dr. Gülüşan Özgün Başbüyük, (Doğum: 1977, Antropolog), Kaynak kişinin oyunu kimlerden öğrendiği: Arkadaşlarından.

³⁹ “Er fing die Fliegen in dem Haus / Und riss ihnen die Flügel aus.” (Erişim: http://gutenberg.spiegel.de/?id=5&xid=1216&kapitel=3&cHash=9d5cdfddcc2#gb_found [17.12.2008]); Ayrıca bk. Weidner, agm, s. 38.

⁴⁰ Elazığ ve yöresinde; Hayvanları sokan bir arı. (Tuncer Gülensoy-Ahmet Buran, *Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1994., Erişim: <http://tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=moz> [18.12.2008]); Keban, Baskil ve Ağın yöresinde; Büyük at sineği, arı. (Ahmet Buran, *Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1997., Erişim: <http://tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=moz> [18.12.2008]); Kaynak kişi moz olarak bildikleri böceğin, Helikopter Böceği, Yusufçuk olarak bilinen böcek olduğunu belirtmiştir.

“Oyun mozun görülmesiyle başlar ve oyuna dahil olmak isteyen çocuklar mozu yakalamaya çalışırlar. Kim yakalarsa mozla ilk oynama hakkını da o elde eder. 1-1,5 metre uzunluğunda bir ip bulunur ve moz kuyruğundan bağlanır. Yakalarken ve ipi bağlarken mozun zarar görmemesine dikkat edilir. İpi elinde tutan çocuk mozun uçuşunu takip eder, yükselmeye çalıştığında ipi çeker, mozun yükselmesini istediğinde ise ipi serbest bırakır. Daha sonra diğer çocuklar sırayla aynı şekilde mozu kontrol ederler, onunla oynarlar. Mozun hareketlerini izlemek, onun peşinden koşmak büyük keyif verir. Herkes bir müddet oynadıktan sonra ipi çözülerek mozu serbest bırakılır ve oyun sonlandırılır. Nadiren de olsa mozun kuyruğunun koptuğu olur. Bu durumda da oyun, mozu serbest bırakılarak sonlandırılır”⁴¹.

Oyunda özellikle vurgulanan, “yakalarken ve ipi bağlarken mozun zarar görmemesine dikkat” edildiği hususu dikkat çekicidir. Herkes oynadıktan sonra da oyun mozun serbest bırakılmasıyla son bulur. Yine oyunda, “nadiren de olsa mozun kuyruğunun koptuğu”nun da olduğu, o zaman çocukların mozu “serbest bırakarak” oyunu sonlandırdıkları yer almaktadır. Görüldüğü gibi amaç hayvana zarar vermek değildir, olan şey kazadır, istenmeden olmaktadır, kasıt yoktur.

Sonuç:

Handan Asûde Başal’ın belirttiği gibi, “oyun ve bazen de oyunda kullanılan ve oyunu tamamlayan oyuncaklar, çocuğun fiziksel becerilerini geliştirdiği gibi, düşünme ve keşfetme aracılığı ile zihinsel gelişimine de katkıda”⁴² bulunmaktadır. Çocukların oynadıkları “oyunlarla ve oyununa yön veren oyuncaklarla”⁴³ gelişimlerini tamamladıkları da yapılan çalışmalar ve uygulamalarıyla bugün ortadadır. Dünyada dev oyuncak sektörlerinin doğmasının da, okul öncesi eğitime verilen önemin her geçen gün artmasının da başlıca nedeni budur.

⁴¹ Moz Oyunu: Derleme Tarihi: 17.12.2008, Derleme Yeri: Sivas Merkez, Kaynak Kişi: Gülşen Aydoğdu, (Doğum: 1980, Öğretmen), Kaynak kişinin oyunu nerede oynadığı: Çocukluğunda Elazığ Merkez-Hal Köyü’nde, Kaynak kişinin oyunu kimlerden öğrendiği: Arkadaşlarından.; Uçan bir böceğin kısa ya da uzun bir ipin ucuna bağlanması, bazen bu ipin de bir sopaya bağlanması şeklinde oynanan benzeri oyunlar çok farklı başka kültürlerde de bulunmaktadır. Küçük bir parça kâğıt veya benzeri bir şeyin mayısböceğine bağlanarak önce uçmasına izin verilmesi ve sonra yeniden yakalanmaya çalışması şeklinde günümüzde Girit’te oynanan oyunun eskiçağda izlerinin görülmesi, moz oyununa benzer oyunların Macaristan ve batı Afrika zenci çocuklarının oyunlarında, Avrupa ülkelerinde 17.-18. yy.da kimi edebi eserlerde, tablolarındaki tasvirlerde yer alması, bu oyunun farklı kültürlerdeki yaygınlığını göstermesi açısından önemlidir. (Ayrıntılı bilgi için bk. Weidner, agm, s. 33-34.; Zingerle, age, s. 129, 142.; Ernst Ludwig Rochholz, *Alemannisches Kinderlied und Kinderspiel aus der Schweiz*, Verlagsbuchhandlung J.J. Weber, Leipzig 1857, s. 463-464.)

⁴² Handan Asûde Başal, “Geçmiş Yıllarda Türkiye’de Çocuklar Tarafından Oynanan Çocuk Oyunları”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XX (2), 2007, s. 245.

⁴³ Kelime Erdal-Gültekin Erdal, “Çocuk Oyunlarında Yaratıcılık”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: XVII, Sayı: 1, 2003, s. 37.

Burada örneklerini aldığımız geleneksel Türk çocuk oyunları ve bu oyunlarda kullanılan oyuncakların da çocukların bedensel ve zihinsel gelişimlerine katkı sağlayacağına inanıyoruz. Bu çalışmamızla, günümüzde çok sık olmasa da, hala tanık olabildiğimiz, yapım aşamasında insan eli değmemiş, birebir tabiatın sunduğu ve çocuklar tarafından oynanan oyuncakları geleneksel Türk oyunları örnekleriyle ortaya koymaya çalıştık. Örneklerde görüldüğü gibi, çocuklara oynayacakları malzemeler hazır sunulmamaktadır. Bu nedenle oyun oynamak isteyen çocuk öncelikle nelerle oynayabileceğini öğrenmek zorundadır. Öğrenme süreci yine oyun içinde gerçekleşmektedir. Oyuncak olarak kullanmasalar da, oyunlarına, tekerlemelerine ad yaptıkları için, çocuk çevresini tanımakta ve birlikte yaşadığı canlılarla ilişki kurmaktadır. Tabiatın kendilerine sunduklarını bizzat onlara dokunarak öğrenmekte ve keşfetmektedir. Ceza ya da mükâfat olarak belirledikleri hayvan ses ve hareketlerini taklit etmektedirler. Oyuncakların tamamı doğal olduğundan (ceviz, yumurta, taş, toprak, uğur böceği vd.), bugün zararlı oldukları bilinen plastik, kimyasal boya gibi oyuncaklardan daha sağlıklı oyuncaklarla oynamaktadırlar.

Bu konunun çok yönlü olarak farklı disiplinlerce birlikte çalışılması gerekliliğine inanıyoruz. Ayrıca, geleneksel oyunların modern eğitim metotlarıyla çocuklara yeniden sunulması çalışmalarında, farklı kültürlerin geleneksel çocuk oyunları ile Türk çocuk oyunlarının karşılaştırmalı çalışmasının da evrensel kültüre katkıları büyük olacağı kanaatindeyiz. Bu sayede, farklı kültürlerden çocukların birbirlerini ve farklı kültürleri tanıma istekleri artacak, özellikle doğal oyuncaklar sayesinde de farklı türlerin ve coğrafyaların öğretilmesi kolaylaşacaktır. Sağlam temelli bir evrensel kültür meydana getirmek için, çocukların penceresinden bakıp, onların dünyasını ortak platform olarak kullanmaktan daha akıllıca bir yol olmasa gerek.